

Antolí Martínez, Jordi M. *Els verbs de percepció en català antic. Els verbs veure, sentir, oir i entendre en els segles XIII-XVI*, València/Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2017, 225 p. ISBN 978-84-9883-882-4.

A la gramàtica històrica, hi solem anar a trobar una explicació sobre per què les coses són com són en la nostra llengua, entenent-la com a resultat d'una història evolutiva que en confirma el caràcter unitari i dona coherència a la diversitat dialectal. Durant molt de temps, aquesta finalitat ha motivat una atenció específica a la recerca sobre els documents, sobre les evidències filològiques, sobre les possibilitats evolutives coherents amb els contrastos territorials, etc. Lògicament, al costat de les evidències lexicals, els debats més vius han anat a l'entorn dels aspectes fonètics o lèxics, que són els més prominents en una perspectiva dialectal, i els més treballats en una tradició sistematitzadora, bastida sobre els elements més directament tangibles. Aquí, el fet de comptar amb regularitats d'ordre general permetia d'explicar el que en un primer cop d'ull era pura variació.

L'atenció a la sintaxi, i també a la sintaxi històrica, havia d'arribar més tardanament. I amb aquesta ha vingut també un enfocament d'anada i de tornada. La teoria sintàctica ajuda a entendre els fets històrics, però també aquests ajuden a construir un aparell explicatiu d'ordre general. És el cas que ens ocupa. L'aparell explicatiu, aquí, s'emmarca en el conjunt ampli del que anomenem lingüística cognitiva. L'etiqueta és tan genèrica que pràcticament és inútil, però bàsicament es pot dir que l'enfocament cognitivista recolza sobre la semàntica com a base explicativa, la qual cosa permet de fer una connexió molt directa amb àmbits no lingüístics o, dit altrament, entendre el llenguatge com un àmbit de confluència de components diversos d'ordre cognitiu, des d'aspectes neurològics fins a l'entorn cultural.

Més específicament, el treball d'Antolí se situa en el marc de la gramàtica de construccions. Aquest també és un marc dispers, que aplega tot un conjunt d'apro-

ximacions sota la idea bàsica que la unitat fonamental de la llengua és la construcció (una correspondència entre forma i funció), i l'activitat lingüística es desplega al llarg d'una xarxa on es connecten correspondències entre esquemes i interpretacions.

És per aquesta raó que Antolí fa un aclariment inicial i un posicionament teòric on un terme clau és TIICS (Teoria de la Inferència Invitada del Canvi Semàntic) que, a grans trets, explica el canvi lexicosemàntic com a resultat de la confluència entre regularitat i recursivitat, de manera que la producció de combinacions sempre noves afavoreix que el receptor faci interpretacions lleugerament diferents de seqüències (en aquest cas unitats lèxiques) que admeten significats secundaris que, afavorits pel context, progressivament poden esdevenir centrals.

El treball d'Antolí presenta una originalitat remarcable en el fet que, sobre aquest marc construccionista d'enfocament diacrònic, n'hi fa confluïr un altre de sincrònic, darrerament força productiu, que és l'estudi de l'evidencialitat. Aquest no té tant a veure amb el component semàntic com amb el pragmàtic, en relació amb el posicionament que pren el locutor quant als fets que evoca. És ben sabut, però, que l'evidencialitat, en llengües que no en fan una expressió morfològica específica, és un element inferit que implícitament en demana d'altres de relatius a l'aspecte verbal (ja sigui l'aspecte morfològicament explícit, ja sigui l'aspectualitat lèxica o composicional). Òbviament, l'evidencialitat en català es manifesta especialment en verbs que poden expressar constatació d'una circumstància compartida entre locutor i receptor. Per tant, els verbs que expressen percepció hi són els candidats preferents.

Per aquest camí, l'aportació del treball que comento observa un ventall de matisos expressius que finalment poden afavorir, en funció del context comunicatiu, l'aparició i la fixació de nous significats en alguns verbs de percepció visual o auditiva, com ara *veure* o *sentir*, i l'encongiment semàntic d'altres, com ara *oir* i *entendre*. Aquest ventall té a veure, significativament, amb els tipus diversos d'evidència, les tres categories evidencials que identifica l'autor: marcadors d'evidencialitat reportativa (on la font de la informació no és el locutor); d'evidencialitat directa (on la font és el locutor però no com a resultat d'una elaboració intel·lectual sinó com a constatació d'un fet); i d'evidencialitat inferencial (on la informació és subjectiva i resultat d'una elaboració per part del locutor).

Els verbs de percepció, tal com assenyala Antolí, presenten aquesta doble condició que poden expressar l'activitat de percebre un estímul o poden expressar «la font directa sensorial d'una informació enunciada». En aquest segon cas, assumeixen una funció evidencial. Remarcable també que hi ha un contrast aspectual entre el primer vessant (on l'acció és durativa) i el segon (on és puntual o perfectiva). Una constatació afegida és que aquest doble vessant és més propi de verbs que expressen percepció

visual o auditiva, mentre que els verbs que expressen una experiència tàctil, olfactiva o gustativa solen quedar reduïts a l'expressió de la percepció mateixa.

Així doncs, Antolí troba aquí un recorregut interessant en verbs de percepció que connecten l'experiència sensorial amb l'experiència intel·lectual, i que llavors donen peu a la creació d'un seguit d'eines expressives que són també eines analítiques, que donen lloc a tot un univers de percepció del món i de reflexió sobre el món. La història semàntica que hi ha al darrere d'aquest recorregut és essencialment de tipus metonímic (com ara la relació COMPLEX EVENT & SUBEVENT), i potser és sobretot la del desenvolupament de la llengua en els seus usos escrits, que són els que aporten evidències directes per a l'anàlisi diacrònica.

La metodologia d'aquesta anàlisi es veu enormement facilitada per l'existència d'un corpus com el CIMTAC (Corpus Informatitzat Multilingüe de Textos Antics i Contemporanis), del qual Antolí ha utilitzat el CIGCA (Corpus Informatitzat de la Gramàtica del Català Antic) i el CIGCMod (Corpus Informatitzat de la Gramàtica del Català Modern). Qui ha tingut ocasió de treballar-hi sap que eines com aquestes no poden substituir la consulta directa d'una bona quantitat d'obres, que ens permeten d'accedir a una percepció intuïtiva dels contextos i, doncs, de la interpretació, però, al costat d'això, el CIGCA i el CIGCMod són enormement productius. És així que, per exemple, Antolí pot analitzar més de vuit-cents contextos de *veure*, seleccionats d'un total de vuit mil ocurrences, prenent de manera aleatòria el 10% de cadascuna de les obres que formen el CIGCA. Això assegura la representativitat de la mostra i la validesa de les conclusions en termes diacrònics. Es procedirà de manera semblant en el cas dels verbs *oir*, *sentir* i *entendre*.

Després de les precisions quant al marc teòric i la metodologia, la part més extensa del treball (apartats 2 i 3, respectivament) va dedicada als verbs *veure* i *sentir*. A banda que, òbviament, interessa analitzar els dos verbs de percepció més representatius, que són els que donen més joc en el ventall entre usos evidencials i intel·lectuals, aquests dos verbs han seguit històries semàntiques en certa manera inverses: el primer ha aplegat no només continguts essencialment sensorials sinó també de més abstractes («vesec que·l sendemà se mesclarien ab el»; interessant en aquest punt l'expressió «veure denant» o «veure a enant»); el segon ha passat de ser el verb de contingut sensorial genèric per excel·lència, amb connexions evidents cap a experiències de caire intern (coherentment, la família lèxica de *sentir*, *sentiment*, *sentit*, i tota la resta de formes relacionades), a apropiar-se la designació de l'experiència sensorial auditiva, tot i que sense excloure la resta.

Qui vulgui un cas modèlic dins de l'anàlisi de construccions pot anar al capítol que Antolí dedica al verb *veure*. Se'n fa una presentació i s'hi aporten les precisions

metodològiques i, tot seguit, es presenten els tipus de construcció que desplega el verb, entre les quals predomina l'anomenada transitiva experiencial (una construcció on l'objecte directe és l'estímul experimentat pel subjecte: «per experiència vehem que los muntanyesos e pagesos són axí bestials»). La caracterització posa el focus, a manera introductòria, sobre l'aspectualitat, el paper assignat al subjecte i l'objecte directe, i el tipus d'adjunts que hi trobem associats. Una bona part del capítol es dedicarà llavors a analitzar els usos evidencials d'aquesta construcció transitiva experiencial en els textos medievals, amb una certa gradació que passa per l'expressió del coneixement directe visual («yo he vist devallar a Tirant...»), del coneixement directe no lligat a la visió («vem-ho cada dia per experiència»), del coneixement objectiu ras i curt («ya veu lo que s'i és seguit en Castella»), i finalment del coneixement per inferència («veé que molt més li valia que si ell los cremàs ne los barrejàs»). Una de les moltes observacions interessants que recull Antolí és el procés de consolidació de significats que en un primer moment són secundaris respecte a l'expressió de la percepció visual, com ara aquests darrers, de caire intel·lectiu. Com a construccions divergents de l'esquema transitiu experiencial, es dedica també un apartat a tres tipus específics: la construcció predicativa amb predicació secundària (amb valor avaluatiu del tipus «vesé el Sant Joan mal vestit»), la parentètica (que indica un aclariment del tipus «axí com vehem») i la construcció absoluta de gerundi o participi («Vist assò per los cristians...»; «Lo Principat de Catalunya, vehent ja clarament que lo rey...»).

Arribats ací, l'autor pot fer balanç de les tendències identificables en el canvi experimentat pel verb *veure*, i ho fa d'acord amb tres dimensions (que quantifica també percentualment) dins dels usos evidencials. La primera és la dimensió aspectual i es manifesta en una tendència a expressar estats més que no pas activitats; la segona es manifesta en el pas de l'expressió de coneixement visual cap a l'expressió de coneixement objectiu de caràcter genèric; i la tercera té a veure amb el pas de l'expressió de la percepció directa cap a l'expressió de la inferència. De fet, aquesta darrera implica les dos anteriors i, tot plegat, Antolí ho explica com a manifestacions d'un procés de subjectivització.

El capítol 3, dedicat al verb *sentir*, en fa sobretot una caracterització semàntica, com a verb d'expressió sensorial genèrica. Això no és pas poca cosa, atès que aquest és potser un dels verbs més complexos semànticament, no només del català sinó en general, com a mínim, de les llengües romàniques, i ho és per la quantitat enorme de percepcions que pot comunicar també en la llengua antiga, en un moment en què encara no havia desplaçat *oir* com a verb de percepció auditiva d'un estímul de caràcter lingüístic.

Centrat en la percepció auditiva, Antolí constata l'amplitud del tipus d'estímuls i les extensions metonímiques relacionades: el so («sentí la remor e los grans crits»), la

font del so («sentiren los cavalls armats»), l'acció («senten tocar») o la circumstància que evidencia («sentís que tenia ferres»). No deslligat de la dimensió aspectual, aquest contínuum va des de l'evidència estrictament sensorial fins a l'anàlisi intel·lectual i la introspecció.

Sembla inqüestionable que la deriva (si és una deriva) de *sentir* cap a usos de caràcter més abstracte (o cap a la subjectivació) és més evident en estímuls auditius que no pas en estímuls olfactivs. Això, tal com diu Antolí, està lligat amb el tipus de complement, que en el terreny olfactiv designa estrictament l'estímul. Probablement hi ha raons extralingüístiques en el fet que els estímuls auditius despleguin molta més complexitat en termes semàntics (ja sabem que els estímuls olfactivs poden tindre més càrrega emotiva, però no són tan traslladables a l'expressió lingüística). Antolí veu una certa excepció en un «sentí perfumar» del Tirant, on aquest «sentí» manifestaria un ús inferencial més que no pas sensorial (Plaerdemavida es va adonar, o va deduir, que perfumaven). Semblantment, l'exemple lul·lià «al Bou podia l'alèn, e que sentia que-l Bou en breu temps devia morir». Per a Antolí, aquest «sentir» és novament intel·lectual, més que no pas de tipus sensorial, la qual cosa contradia el que argumenta Coromines (al *DECat* atribueix a *sentir*, en aquest context lul·lià, una denotació estrictament sensorial). La meua opinió és que altres exemples que aporta Coromines al costat d'aquest semblen reforçar la idea d'una percepció lligada a l'olfacte, tot i que potser una mica més subtil que no pas l'estímul simple i directe: «lo Leó hac demanat que poria menjar, e lo pahó hac dit que no-s sabia mas que sentia que lo Bou devia morir en breu temps, segons que son mal alè corromput significava»; «lo Leó, per consell de Na Renart, féu porter del Pahó, qui sent fortment». L'apreciació d'Antolí en aquest aspecte no va més enllà, i apunta cap a un terreny obert i suggestiu (de fet, el treball recull significats prou diversos del verb *sentir* a partir dels textos de Lull).

En termes de procés de subjectivació, la dimensió tàtil del verb sentir se situa en un punt intermedi entre l'estímul auditiu i l'olfactiv, i això a banda es constaten tot un seguit de percepcions de caràcter intern, sota la forma de construcció transitiva o transitiva pronominal («se sentí gran calor e cuyçor al cor»), o quasicopulativa («sentiren-se tots frets»). Sembla que, tant com amb el sentit auditiu, tota aquesta complexitat de matisos és ja un fet des de les primeres evidències escrites de la llengua.

No falta en aquest capítol un apartat dedicat específicament als usos evidencials de *sentir*, una anàlisi que permet exemplificar què és i què no és evidencialitat a partir d'un contínuum com són els diversos matisos d'un mateix verb (entre l'ús evidencial «sentí anar i home sobre la teulada» i el no evidencial «sentien la gran remor que los moros feyen», per exemple, hi ha contrastos aspectuals però hi ha també contrastos sobre el tipus de construccions que el verb pot desplegar). Permet també constatar

(si la meua interpretació és correcta) que *veure* és un verb molt més productiu en usos evidencials, mentre que *sentir*, potser perquè s'orienta molt més cap al subjecte experimentador, tendeix a desenvolupar tota una complexitat de matisos de percepció interna, entre els quals l'experiència emocional, que de fet són «un contínuum entre experiències internes amb un origen més físic o més psicològic, que freqüentment es confonen en un aiguabarreig de reaccions de tipus psicossomàtic». En aquest contínuum, ja en els textos medievals primerencs apareix una especialització cap a l'expressió de matís negatiu, sota la forma pronominal intransitiva *sentir-se de*, en exemples com ara «som meravellats que vos no us sintats de tals coses» (puc constatar que en el meu dialecte són encara vives expressions de l'estil «no me'n vai sentir molla, d'aguell patac»). El component anímic de *sentir* constitueix més del 42 % del corpus que analitza Antolí, és a dir quasi tant de pes com la connotació sensorial, i aquest pes augmenta en els textos del segle xv. L'explicació, tal com apunta l'autor, bé deu respondre a la importància que en aquell període pren la novel·la i el contingut d'ordre sentimental. En aquest punt em plantejo si realment som al davant d'una innovació o d'una incorporació d'usos ja existents en l'oralitat, i que ara prenen més matisos i diversitat de contextos. Sigui com sigui, el segle xv, i especialment la novel·la, és un context d'experimentació i d'habilitació de recursos, originals, incorporats des de l'oralitat, manllevats al llatí o a l'italià, etc. La necessitat d'expressar matisos fins llavors inèdits demana l'eixamplament i la innovació semàntics, i els mecanismes de creació, cal pensar, són en l'estructura mateixa de la llengua; la metonímia i la subjectivació, Antolí les confirma com una via i una direcció evolutives de primer ordre. Més enllà de l'expressió dels matisos emocionals, Antolí observa com ja els textos més reculats donen mostres, minoritàries però gens menyspreables, d'ús del verb *sentir* en l'expressió de l'opinió, la creença, etc.

El quart capítol es dedica en conjunt a diversos verbs de percepció auditiva. Una primera part se centra en la confluència semàntica entre els verbs *sentir* i *oir* («sensualment sentim vós e brugits»). El primer, com bé sabem, acabarà desplaçant el segon fins a l'obsolescència. Com i per què s'esdevé això, Antolí ho analitza en un lapse temporal llarg, des del segle XIII fins al XVIII, servint-se aquí tant del CIGCA com del CIGCMod.

És interessant l'observació que, en un primer moment, el verb *sentir* no expressa l'estímul auditiu de caire lingüístic; aquest camp semàntic l'ocupa *oir*. L'expansió de *sentir* demanarà l'existència de contextos pont, on es remetrà a estímuls de caire lingüístic inespecífic i reportatiu («sentien parlar los qui fehien la guayta»). L'evidència estadística, molt treballada per Antolí en aquest punt, permet explicar el procés a partir dels conceptes d'inferència invitada, context pont o reanàlisi, propis de l'anàlisi de construccions de Traugott i Trousdale, que constitueix la base teòrica del plante-

jament del treball, a partir de la idea de metonímia. I, quant a dinàmica metonímica, la història semàntica de *sentir* obre la possibilitat de ser interpretada com un procés COMPLEX EVENT FOR SUBEVENT o EFFECT FOR CAUSE.

Complementària d'aquesta part dedicada als verbs *sentir* i *oir* és la que va dedicada a la pervivència dels usos del verb *entendre* amb sentit auditiu en relació amb un estímul lingüístic. Aquest ús és present en fases antigues (i segurament establert ja en llatí) però no perviurà en català modern si no és de manera marginal. Que la seua vigència tardana (segons apunta l'autor a partir dels textos del corpus) es reduís al català septentrional fa pensar en la relació amb l'occità, on certament el verb *sentir* ha conservat la referència sensorial genèrica (i encara rarament auditiva), al costat del sentit específic relatiu a l'olfacte, mentre que el verb *entendre* aplega la percepció auditiva, ja sigui lingüística o no, i secundàriament la idea de comprensió o d'apreciació intel·lectual.

Això darrer suggereix l'interès de prendre sempre en consideració l'occità en els estudis de gramàtica històrica catalana. Antolí s'ho aplica tant com pot, i és de lamentar que per a l'occità comptem amb un nombre prou limitat de corpus i d'estudis (ja no cal dir per a l'occità medieval). Tant de bo els estudis diacrònics sobre el català facin algun ressò en l'àmbit de la llengua veïna. Si hagués de ser així, la contribució que ací ens ha ocupat seria un magnífic referent; al meu entendre, el treball de Jordi Antolí és modèlic en la construcció d'un marc teòric explicatiu, en la seua aplicació a les dades, en l'aprofitament del corpus, i sens dubte en la rellevància de les conclusions.

Vull remarcar això darrer: ja he dit que, feliçment, els estudis de sintaxi històrica tenen un recorregut d'anada i de tornada en relació amb un aparell teòric de vocació no necessàriament diacrònic. L'enfocament que adopta Antolí ha trobat en aquest treball una contribució que em sembla prometedora.

JORDI SUÏLS SUBIRÀ
Universitat de Lleida
 jordi.suils@udl.cat
 ORCID 0000-0001-6029-0087